

יום העיון השנתי לזכרו של פרופ' מנחם רוזנר – הקיבוץ בימי קורונה
30.10.2020

ערכה: אליאט אורחן

יום העיון השנתי הרביעי לזכרו של פרופ' מנחם רוזנר מאורגן ע"י המכון לחקר הקיבוץ מאוניברסיטת חיפה שפרופ' רוזנר היה בין מייסדיו. ימי העיון עוסקים בנושאים קיבוציים אקטואליים. ברוח הזמן, הנושא השנה היה "הקיבוץ בימי קורונה" ונערך אופן וירטואלי, ב"זום".

נוגה כהן ואורנה עין גד, בנותיו של מנחם רוזנר, העלו כמה קוים לדמותו של אביהם וצינו שרצונו היה שנכדיו ימשיכו לחיות בקיבוץ.

המושב הראשון של יום העיון הציג בפרספקטיבה האקדמית את התייחסות האזרחים בישראל בישובים השונים (כולל הקיבוצים) למשבר הקורונה. הנחה אותו ד"ר **זאביק גרינברג** מהמכון לחקר הקיבוץ באוניברסיטת חיפה, ומכללת תל חי.

בהרצאה הראשונה של פרופ' **מיכל פלגי ואליאט אורחן** מהמכון לחקר הקיבוץ באוניברסיטת חיפה, הוצגו תוצאות סקר בקרב חברי הקיבוץ בעת הקורונה. פרופ' פלגי הציגה עמדות של חברי קיבוץ בנושא החוסן האישי והקהילתי שנאספו ב-30 קיבוצים. מרבית המשיבים מעריכים מחד תפקוד גבוה של צוותי הניהול, המערכות החברתיות והגופים הפנימיים הנותנים שרות בקיבוץ ומאידך תפקוד נמוך של גופים חוץ קיבוציים – הממשלה ומשרד הבריאות. הרוב גם מציינים שקיימת עזרה הדדית ודאגה לאחר, ושהקיבוץ מאורגן היטב למצבי חרום. החשש הרב אינו של הידבקות במחלה, אלא מתוצאותיה הכלכליות והחברתיות: המצב הכלכלי האישי, מאי היכולת לממן את הצרכים של הילדים ומהחשש לאבד את מקור הפרנסה.

נערכה השוואה עם נושאים שנסקרו בסקר דעת קהל קודם של המכון לחקר הקיבוץ, בינואר 2020, לפני הגעת הקורונה. בשאלות החופפות לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין המצב לפני תחילת הקורונה לבין המצב בסקר שנערך באוגוסט 2020, למעט בתחום הכלכלי. נמצאה ירידה בשיעור הסבורים שמצבו הכלכלי של קיבוצם טוב, וחלה עליה בשיעור הסבורים שתפקודם של רוב נושאי התפקידים המשקיים טוב. שיעור החברים המבוגרים שלא נפגעו כלכלית בעקבות הקורונה גבוה יותר מאשר קבוצות הגיל הצעירות יותר.

פרופ' קמחי שאול, ממכללת תל-חי, הציג היבטים כלליים של חוסן ודחק במהלך משבר הקורונה. צוות המחקר כלל את **פרופ' קמחי שאול**, **ד"ר הדס מרציאנו**, **פרופ' יוחנן אשל** ממכללת תל-חי ו**ד"ר ברוריה עדיני** מבית הספר לרפואה באוניברסיטת ת"א. המחקר התמקד בחוסן האישי, הקהילתי, והלאומי.

פרופ' קמחי הציג נתונים של מדגם ישראלי ממגזרים שונים (ללא ערבים) שמנה כ-850 נחקרים שנשאלו שלוש פעמים לאורך תקופת הקורונה: במאי, ביולי, ובאוקטובר 2020. נבחנו: מדדי חוסן אישי, קהילתי ולאומי, מדדי איכות חיים (מיטביות, תקווה ומורל) ומדדי דחק (דכאון, חרדה ותחושות סכנה ואיומים). הממצאים שהוצגו כהשוואה בין שלוש המדידות ומצביעים על ירידה בחוסן האישי והקהילתי בין המדידה הראשונה לשנייה. ביחס לחוסן הלאומי (אמון בממשלה, בחברה הישראלית, בפטריוטיזם והאמון במוסדות המדינה) נמצאה ירידה ממדידה אחת לשנייה, והוא המשיך לרדת גם במדידה השלישית. גם מדדי איכות החיים ירדו. במיטביות ותקווה הירידה היא לאורך שלוש המדידות. במורל הירידה העיקרית היא בין המדידה הראשונה לשנייה והתמתנות בין המדידה השנייה לשלישית. במדדי הדחק נמצא שהדיכאון ותחושת הסכנה עלו, ואילו החרדה ירדה.

תחושת הסכנה והאיומים כללו כמה נושאים: האיום הבטחוני, הבריאותי, הכלכלי והפוליטי. האיום הבטחוני פחות מטריד מהאחרים. תחושת האיום הכלכלי עלתה רק בין המדידה הראשונה לשנייה. האיום הבריאותי עלה בין המדידה הראשונה לשנייה, אך התמתן במדידה השלישית. מארבעת האיומים, האיום הפוליטי הוא המאיים ביותר ועלה לאורך כל המדידות.

קבוצת הגיל הפגיעה ביותר נמצאה בקרב בני 40-30. המבוגרים מעל 60 נמצאו במצב טוב מבחינת מיטביות החיים והחוסן הלאומי והקהילתי. הגברים נמצאו גבוהים יותר בחוסן האישי והלאומי, במורל ובאיכות חיים. הנשים נמצאו גבוהות יותר במדדי הדחק (דכאון, חרדה ותחושות סכנה).

ההרצאה האחרונה במושב זה, של ד"ר נורית פיינשטיין מהמכון לחקר הקיבוץ באוניברסיטת חיפה. ההרצאה עסקה בתהליכים התרבותיים המתרחשים בחסות הקורונה בקהילה הקיבוצית ובאתגרים הניצבים בפני אנשי הקיבוץ, יחידים, משפחות וקהילה, בקיומם של החגים והמועדים בתקופה זו. מתוך התבוננות בדפוסים שניתנו לטקסי החג והמועד בשנה זו בקיבוצים בפרט ובישראל בכלל, ניתן לזהות תהליך של הבניה תרבותית חדשה המתרחש בכפוף לתנאים שמאפשרים ימי הקורונה.

סוגיה מרכזית שנידונה בהרצאה היא גורלן של המסורות המקומיות נוכח השינוי הדרסטי במציאות, שלא מאפשר לקיימן כמנהגן. ההתבוננות על החגים והמועדים כפי התקיימו בקיבוצים השונים מאז פרוץ הקורונה, נעשתה משתי נקודות מבט: סוגיית המסורת ושבירתה ובכלל זה קטיעת שרשרת המסירה הבין-דורית, וסוגיית היחיד והקהילה. ניתנה התייחסות להיבטים הפרקטים של הדבר (מה עושים במקום?) כמו גם להיבט הרגשי הנובע הן מביטול היחד והן משבירת המסורת. הוצגו מגוון דוגמאות ליזמות אישיות ומשפחתיות לשמר ולו דבר מה מן המסורת המקומית וכן לפתרונות קיבוציים שנועדו להנכיח את היחד, השיתוף והקהילתיות אף על פי כן ולמרות הכל. הושם דגש על התפקיד החשוב שמילאו האמצעים הטכנולוגיים והמקוונים השונים בשמירה על שלמות הקהילה ועל המשך הזיקה בין חבריה.

לצד החוסר וביטויי הצער והגעגוע למה שלא מתאפשר, הוצגו גם ההזדמנויות שבשעת המשבר הזה, הן לשם טיפוח מסגרת החג המשפחתית והן לשם מתן תנופה לחגים המשותפים, לכשיתחדשו "אחרי המבול".

המושב השני הונחה ע"י **ד"ר נדיב דורון** מהמכון לחקר הקיבוץ.

ד"ר אילת גלס, ראשת אגף חברה וקהילה בתנועה הקיבוצית הציגה את תפיסת האגף, שקיבלה חיזוק בימי הקורונה. המודל שהאגף ביסס מורכב משבעה מרכיבי זהות: בית ודרך; חוסן כלכלי ושגשוג; ערבות הדדית וסולידריות; דמוקרטיה פעילה; קהילה רב דורית מלוכדת; ניהול עצמי ומנהיגות מקומית; איכות חיים.

המודל נבדק עם קבוצת מיקוד של בעלי תפקידים בקיבוצים אליהם גם נשלחו שאלונים למילוי בגל שני של המגפה. נתקבלו 137 תשובות שנותחו וסוכמו. המסקנה החד משמעית הייתה שמרכיבי הזהות התחזקו במרבית הקיבוצים בתקופת המגפה ולמרות המשבר האקוטי עדיין מגיעות פניות לקליטה בקיבוצים. בולטת העזרה ההדדית בכל הקיבוצים ולא נשאר אף אחד מאחור, קיים שיתוף פעולה בין הגורמים השונים, מורגשת תחושת לכידות וסולידריות וגם התרבות אינה נשארת מאחור. שרותי הקהילה לא השתנו, ואם נפגעו אז בצורה מינורית בלבד ואולי לבשו ביטוי שונה במעט. הדמוקרטיה לא צומצמה. הועדות והאסיפות עברו ברובם למדיה אלקטרונית, לרוב זום. גם מפגשים חברתיים עברו לזום.

ברב שיח אותו הנחה **ד"ר דורון נדיב** מהמכון לחקר השתתפו **ניצן חביב**, מנהל קהילה מרשפים, **ג'ודי פולסטר** מזכירת פנים משלוחות ומאיר מלכה מנהל

קהילה משלפים. רשפים (הקיבוץ הארצי, כיום התנועה הקיבוצית) ושלוחות (הקיבוץ הדתי) עלו על הקרקע בשנת 1949, ובסמיכות. לשני הקיבוצים מסורת של שיתופי פעולה. שלפים, שכונה הקיימת כבר חמש שנים היא ביטוי לשיתוף הפעולה של שני הקיבוצים. שלפים קמה כדי לתת מענה למשפחות חילוניות ודתיות שלא רוצות לחיות בקיבוץ. השכונה מתבססת על שירותים שהיא מקבלת משני הקיבוצים. אומר מאיר מלכה, מנהל הקהילה: יש משפחות בשלפים שהבעל חילוני ומשתמש בשרותים ברשפים והאישה דתית ומשתמשת בשרותי דת בשלוחות. שלפים דוגמה לשוב המקיים יחסים סימביוטים בין חילוניים לדתיים.

איך התמודדו עם הקורונה בקהילות השונות?

ניצן חביב: ברשפים הוקם צח"י בו היו"ר היה בהתנדבות, והורכב מנציג הנהלה, ומנהלי תחומים כמו חינוך, תשתיות, בריאות, רווחה. בגל ראשון הטיפול הועבר מהנהלת הקהילה לצוות צח"י. צח"י עסק גם בסוגיות אפידמיולוגיות. הטיפול בקשישים היה מקיף ושמרו על אוכלוסייה זו "בצמר גפן". בגל השני ניכרה למידה איך להתמודד עם המגפה ולא התרופפות. המשיכו לשמור על אוכלוסיות בסיכון ועסקו במיוחד בקשיים בחינוך. **ג'ודי פולסטר:** בשלוחות, עוד לפני התפרצות המגפה, נערכה תרגולת של צח"י איך לתפקד בתקופת משבר. זה סייע והצלחנו לתת מענה לכל הצרכים. בגל השני הוקם צוות של "שגרת קורונה" בכוונת תפקוד לטווח ארוך. הוחלט שעל צוות צח"י לשמור את הכוחות למשבר גדול הצפוי בעתיד כמו רעידת אדמה.

ג'ודי ציינה שהקורונה חיזקה את ערכי הקיבוץ - את הערכים הדתיים ואת העזרה ההדדית והשותפות, הסולידריות בין האנשים אם כי יתכן ולבשו ביטויים חדשים.

מאיר מלכה: בשלפים הוקם צח"י כדי להתמודד עם המצב. הצוות טיפל בקבוצות בסיכון ועוד סוגיות. בעיקרון לא היו קשיים מיוחדים. בגל השני נראה שהייתה מידה מסוימת של התרופפות. אנשים התרגלו להיזהר מתחלואה. היו קונפליקטים מעטים בעיקר בתחום החינוך הבלתי פורמלי ביחס לנעורים. בוטלו פעילויות שונות בשל אי עמידה בהנחיות משרד הבריאות.

מאיר מלכה מציין שקיימת שותפות מלאה בין שלושת הישובים לפני המגפה ובמהלכה. למשל במתחם בשלוחות קיבלו מבודדים משלפים והמתגוררים בשכונה משתמשים בשרותי הקיבוצים. להערכתו, יתכן ובעוד עשר שנים שלושת הישובים יתמזגו לישוב אחד.